

DE SCHOOLKWESTIE.

V.

DE SCHOOLWET VOOR DE VIERSCHAAR
VAN EUROPA.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.”)

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.

1875.

Prijs 10 Cents.

DE SCHOOLWET

VOOR DE VIERSCHAAR VAN EUROPA.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.”)

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.

1875.

De Volksschool misbruikt tot aanvalsgeschut tegen de Kerk.

De heerzuchtige neiging van het *Clericalisme*, de verzekerdheid, waarmee het op eigen inzicht stoft, zoowel als de meewarigheid en laatdunkendheid waarmee het op anderer standpunt neêr ziet, — is onzen Nederlandschen schoolmannen in merg en bloed gevangen. Met het echte Clericalisme is hun gemeen de indeeling der natie in een deel, dat het weet en een deel dat het niet weet: het brandmerken van andersdenkenden, als een wilden hoop die de wet niet kent; en, let hier vooral op, het azen op 's lands gezag, 's lands macht, 's lands schatkist, om, met de Staats-epauletten op de schouders, onbezorgd over financiële nooden, propaganda te kunnen drijven voor eigen lievelingsdenkbeelden.

Niet dat we alle ijverars voor de godsdienstlooze Staatsschool over één kam scheeren. Integendeel. Er zijn ook onder hen mannen, wien recht boven alles gaat; wier doorzicht te helder is, om voor het onedele element in den schoolstrijd, gelijk hij van liberale zij gedreven wordt, blind te zijn; en die, ook al dweepen ze nog verkeerdelijk met een eenvormige Volksschool voor heel onze volksjeugd, toch te mannelijk en te kloek zijn, om den concientiekreet der natie door het roeren van de groote trom en het veldgeschrei tegen »dompers en duisterlingen» te willen smoren.

Dat we niettemin recht hebben de voorstanders der moderne secteschool generaallijk als Clericalen van het echte water te stempelen, blijkt, zoodra men den invloed dezer nobele geesten in den liberalistischen krijgsgaad met dien der kleine ongelooftyrannen vergelijkt.

Hoe zelden spraken ze zich cordaat en onbewimpeld uit. Pier-son was schier de eenige, die er den hoogen moed toe had. Van Bujs meer een op de goudschaal gewogen phrase dan een besluit, waar een wil in stak. Junius bleef schuil achter het schild der anonymiteit. Thorbecke liet u leven in de theorie, maar om u door zijn practijk tot een »roostering bij klein vuur» te veroordeelen. Jonekbloet gaf wel toe, dat úw standpunt principieel juist-ter dan het zijne was, maar kon het bataljon, dat hij commande-erde, niet meekrijgen. Kerdijk geeft u gaaf gewonnen, dat het tot vrijmaking der school komen moet, maar bidt u, zoolang ge- duld te hebben, tot ons volk door zijn radicalistisch *narcoticum* 1) dermate bedwelmd zal zijn, dat het, vrij in naam, ook zonder boeien, zoo het dan heeten zal, vrijwillig in den Fakkhirsdienst van het Liberalisme volhardt. Het Kamerlid Moens ontdekte voor dit bedrijf het *serquipedale*, of, zoo als het nietdenkend deel der natie zegt, het »stadhuiswoord»: »Bevolkingsherziening»!

---

1) „Slaapdrank”.

Wie ziet niet in, dat deze enkele, meest nog zeer schuchterlijk ten gehoor gebrachte stemmen, althans den toon niet aangeven, die in de kringen der Staats-school heerscht? Maar al te spoedig stierf dan ook de klank van hun protest weg, om nimmer herhaald te worden. Ze wonnen niet, maar weken voor hun harts-tochtelijke geestverwanten. Een kantteekening op den liberalistischen Katechismus mochten ze zich veroorloofd hebben, maar om een revisie van het leerboek door te zetten, schoten ze in wilskracht en volharding te kort!

Er ligt in dit onloochenbaar feit iets, dat u om de eere der menschheid leed doet. Een machtige partij in uw volk, die de knapste koppen, de beste talenten in haar midden telt, onder wie ge er zelfs niet weinigen kent, die u aantrekken, willens en wetens, met opzet en voorbedachten rade, jaar in jaar uit te zien volharden op een weg, waarvan ze niet kunnen noch durven ontkennen dat hij afwijkt van de rechte lijn, heeft iets smadelijks voor den menschelijken geest, iets dat uw menschelijk gevoel kwetst, tegelijk moedroovend en ontrustend is. Te meer, indien het met den dag duidelijker wordt, dat deze afwijking, door den onverbiddelijken drang van den scherpen hoek, al verder gaat, en gelijk thans bij het rechtsomkeert onzer schoolmannen, al meer in medeplichtigheid aan het stuitendste onrecht ontaardt.

Toch ligt de verklaring van dit smartelijk verschijnsel voor de hand.

Wie op de kaart van ons land geen vreemdeling is, weet dat onze nieuwe *Cherus*, anders gezegd het »denkend deel der natie», nog altijd door watervrees voor de Kerk, met name door *Orthodoxophobie* gedreven wordt. In de Kerk heeft men den dood gezien. De heugenis van wat de Kerk hen lijden deed in de eeuw harer macht, is dit deel der natie zoo diep in het bloed gaan zitten, dat al wat in een menschenhart huist aan bitterheid, wrevel en wrok die *alta mente repostum* 1) is, op de been komt, zoodra bij het wegen van welk vraagstuk ook, de Kerk met haar invloed in de linksche schaal ligt.

Alles werkt daartoe saâm.

Nog is het Liberalisme met zijn Bevolkingsherziening slechts tot op een derde der natie gevorderd. Twee derden staan nog altijd min of meer bewust, vijandig tegen zijne onderstbovenkeering van de vroeger geldende levensbeschouwing over, en dit twee derde schuilt juist in die kringen, klassen en streken waar *de Kerk* nog machtigen invloed heeft.

Daarbij komt: het schoot zijn wortelen nog niet zeer diep. Wel botten twijg en blad welig nit, maar bij den minsten zwaren windstoot is het den kenner niet ontgaan, hoe het slanke stammetje beefde als een riet. Heel anders dan de eik, dien het overschaduwen wil, en die reeds zestien eeuwen de zwaarste stormen zonder verwikken of verwegen doorstond.

1) „Lang verkropt.”

Heb er evenzeer een open oog voor, dat de Kerk metterdaad maar al te dikwijls aanleiding gaf om vrees voor inquisitorialen dwang te wettigen. Er zijn niet weinige bladzijden in het geschiedboek der Kerk, die elk Christen verafschuwet, en een steen des aanstoots blijven voor een iegelijk die nooit, ondanks de waarheid, der Kerk van Christus zijn liefde wijdt.

Dit alles saâm heeft aan den levensstrijd van onzen nieuwen *Clerus* een bepaalde richting gegeven. De Kerk moest ontwapend, in den hoek gedrongen, machteloos gemaakt, en met gekapte masten en leeggehaalde batterijen roerloos voor anker liggen, onder de bewaking van het duchtig gewapende ramtorenschip, dat onder den naam van *De Staat* in den loop dezer eeuw van stapel liep. Mits de Kerk zich die positie liet welgevallen, zou ze voorts vrij zijn. Men kon dan in kajuit of vooronder mis lezen of psalmen zingen, naar ieders hart hem ingaf, — dat ging den bevelvoerenden officier op het Wachtschip *De Staat* niet aan.

Zoo werd »*De Kerk er onder!*» het parool, dat aan boord van den driedekker van mond tot mond ging; en juist uit dien hoofde voor de gevangen manschap op het buitgemaakte schip zorgvuldig geheim werd gehouden. Zelfs werd elk vermoeden, alsof de geduchte bewapening, waarbij men geen kosten spaarde, tegen het weerloos vaartuig gemunt zou zijn, steeds met verontwaardiging afgewezen. Het was om op den bodem met het opschrift *Sectehaat* te schieten: het was om den vijandelijken kruiser op de ree, in wiens naamvlag *Domheid* stond, in toom te houden; te meenen dat dat zwaar geschut *De Kerk* goldt, was te inhetooglopend ongerijmd, om de moeite eener discussie te loonen.

Eerst toen de wapening voltooid was, en men het laatste stuk met den eerewijn had ingewijd, werd men spraakzamer, en kwam, nu voor geen overval meer beducht, in tamelijk rond Hollandsch voor zijn eigenlijken toelag uit.

Zoo het *Nieuws van den Dag*, dat onlangs aan het praten geraakt, zich ontvallen liet: De Staatsschool moet dienst doen om de heerschappij der kerkelijke leerstellingen af te breken.

Zoo het *Vaderland*, dat er geen doekjes om wond, hoe vrees voor de macht der Kerk meê in die zucht tot wapening der Staatsschool speelde.

Zoo Leiden's Academie op zijn derde eeuwfeest, voor zoover het onder de knie hebben der Kerk er den luidruchtigen toon van menige toespraak verhoogde.

Vrijheid dat was: Vrij van haar!

Nu doen die enkelen, waarvan we spraken, aan dit fanatiek bedrijf niet meê.

Zij kennen dien haat tegen de Kerk *niet*; of wjl ze uit het onderlijk huis te kostelijke herinneringen uit die Kerk meebrachten; óf wjl ze te sceptisch van aard zijn, om met den Catechismus van '89 of de Confessie van '48 te dweepen.

Juist dit echter maakt hun positie hachelijk.

Vriend of vijand! heet het dan. En tegenover dit zelotisme

niet op hun gemak, antwoorden ze meestal stilzwijgend, door „geweer in arm”, als de beurt aan hen komt, mee de wacht te betrekken op het *soi-disant* bedreigde punt.

Ze vormen een klein groepje, in verhouding tot onzen nieuw-modischen Clerus, niet ongelijk aan de kapittelheeren van het Milaansche Bisdom; wel niet voor den trein gespannen, maar toch meêstuwend tot het geheel.

Onze schoolwet voor de vierschaar van Europa.

I.

[Baden.]

Wie afgaat op de uitingen van onze Schoolwetmannen, ontvangt licht den indruk, alsof *hun* zienswijze door al wat goed en edel denkt werd gedeeld, onze eisch ten opzichte van de volksschool daarentegen slechts bij achterblijvers en duisterlingen bijval kon vinden.

Deze indruk dient weggenomen, wijl hij in strijd is met den werkelijken toestand.

Immers, verbreedt men voor een oogenblik het veld zijner waarneming, om, nadat de Schoolwetmannen hebben uitgesproken, óók de meening van het deskundig publiek in Europa, ja zelfs in Amerika en Azië, te hooren, dan bevindt men dat de pleitbezorgers van onze Schoolwet met hun zienswijze schier *alleen* staan, en dat nergens, in niet één land van Europa, het belang van den godsdienst, voor de volksopvoeding, in verband ook met de rechten der gewetensvrijheid, dermate uit het oog is verloren, als in onze Schoolwet.

Om deze stelling te bewijzen, zullen we ons niet beroepen op beschouwingen in buitenlandsche dagbladen, tijd- of vlugschriften geleverd. Tegenstanders van elken positieven godsdienst vindt men in alle landen, dus ook schrijvers, die ons schoolwezen met uitbundigen lof verheerlijkt hebben en soortgelijk of nog erger systeem voor hun eigen vaderland aanbevalen. Maar dit bewijst niets. De vraag is niet, of theoretische beschouwingen, in den geest van onze Grondwet, ook elders geleverd zijn, maar deze: of mannen, die de verantwoordelijkheid voor de nationale toekomst van hun vaderland droegen, in eenig ander land van Europa, Amerika of Azië aangedurfd hebben, wat ten onzent als *nec plus ultra* van politieke wijsheid wordt uitgevent: een volksopvoeding aan allen positieven godsdienst gespeend.

Onze schoolwetmannen laten zich niet weinig voorstaan op hun politiek doorzicht. Welnu, tegenover de politici van het gehalte der Blaupot ten Cate's, der Moens'en en Kerdijk's, wenschen wij de politieke wijsheid van de Staatslieden en wetgevers van alle volken in de drie werelddeelen, bij welken van volksonderwijs sprake is, te plaatsen, opdat uit de stellige, voor weerspraak niet vatbare feiten blijke, dat *Nederland*, onder alle natiën *het meest aan godsdienst gehecht*, de *ongodsdienstigste* van alle schoolwetten bezit.

Op de *wettelijke* regeling van het Volksonderwijs in de beschaafde landen van Europa, Amerika en Azië komt het dus aan. Zelfs het ongunstig oordeel, dat in 1870 in het Engelsche Parlement en nu onlangs in den Duitschen Rijksdag, beide malen door banierdragers van het Liberalisme, over ons schoolwezen gevelde is, kan bij ons onderzoek achterwege blijven. Niet de meening der individuen, maar de vrucht der politieke werkzaamheid, gelijk ze in de wet aan het licht kwam, moet beslissen, waar onze Schoolwet voor de vier-schaar van Europa's staatslieden wordt gedaagd.

En dan openen we ons overzicht met de Schoolwetgeving van het Groothertogdom Baden, om de dubbele reden, dat Baden even als Nederland een *zeer gemengde bevolking* bezit en even als onze natie het beginsel der gemengde school in zijn wetgeving heeft opgenomen.

Baden heeft 942,560 Roomsche-Katholieken, 491,008 Protestantische inwoners, en telt voorts 25,703 Israëlieten, behalve nog 2281 personen, die tot kleinere secten behooren.

Gelijk ons land een zuidelijk deel heeft, dat bijna geheel Roomsche is, zoo ook Baden. Immers Constanx, de zuidelijkste Kreis, telt 253,474 Roomschen tegen nog geen 21,000 Protestanten; ongeveer de verhouding van Noord-Brabant. Evenals ten onzent is er een ander landsdeel, waarin de vermenging van beide eerediensten schier uit gelijke deelen bestaat, t. w. in den Kreitz-Mannheim met 186,382 Protestanten en 184,371 Roomschen. Eindelijk, ook in Baden woont het grooter deel der Israëlieten in een enkel landsdeel. Alleen in Mannheim 12,747.

Dit rechtvaardige de keuze, die ons, ter vergelijking met de Nederlandsche toestanden, in de eerste plaats het oog op Baden doet slaan. Te meer, daar ook in Baden, gelijk men weet, de liberale partij, door het hof beschermd, lange jaren meester van den toestand was.

Ten overvloede zij hierbij nog opgemerkt, dat de Badensche wet op het lager onderwijs eerst van Maart 1868 dagteekent, zoodat de Badensche Staatslieden, met ons schoolwezen, gelijk het sinds 1857 werd ingericht, bekend, niettemin hun afwijkend stelsel kozen. De omstandigheid dat de schoolplicht en de inspectie reeds vroeger geregeld werden, doet niets aan dit beweren tekort. Immers de desbetreffende wetten zijn van 9 October 1860 en 12 Augustus 1862, dus beide *na* 1857.

Welnu, ook in Baden kent men de openbare gemengde school, toegankelijk voor kinderen van alle gezindheden! Ook in Baden is verordend, dat elke gemeente minstens één openbare school moet in stand houden, onder beding dat nabij gelegene gemeenten zich evenals ten onzent kunnen combineeren, en vermeerdering van scholen door de Regeering kan worden gelast. Ook in Baden is de bepaling der leervakken, het diplomeeren der onderwijzers, het minimum-salaris enz. bij de wet geregeld. *Degetijke volksontwikkeling* staat ook in Baden op den voorgrond.

Maar is daarom aan de mogelijkheid gedacht, om *elken positieven godsdienst* van de volksschool uit te sluiten?

Het *tegendeel* heeft men gewild, door *twee* bepalingen.

1. dat op elke school drie uren 's weeks godsdienstonderwijs in den schooltijd zal worden gegeven, en

2. dat de openbare school een confessioneele kan zijn.

Omtrent het eerste bepaalt Art. 27 der wet van 8 Maart 1868: Voor het onderwijs in den godsdienst worden in het leerplan wekelijks drie uren aangewezen voor elke klasse. Het wordt gegeven en gecontroleerd van wege de Kerkgenootschappen. Artikel 7: dat kinderen, die tot een minderheid behooren, deze uren niet op school behoeven te komen, en dat het schoollokaal, met vuur en licht, later te hunner beschikking is. Ook aan de onderwijzers kan het onderwijs in den godsdienst worden opgedragen, mits ze hiertoe van wege de Kerk gemachtigd zijn.

Uitvoeriger nog en uitgewerkter zijn de bepalingen omtrent het confessioneel karakter, dat een openbare volksschool dragen kan.

Zoo dikwijls men in eenige burgerlijke gemeente tot de oprichting van een nieuwe volksschool overgaat, wordt, volgens Artikel 12, door de inwoners dier gemeente beslist, of deze school een gemengde, dan wel een confessioneele zal zijn. Zulk een besluit bindt voor den tijd van tien jaren.

Bestaat in een stad of dorp een kerkelijke minderheid, die door dit besluit gedrukt zou worden, dan kan ook zij een eigen school verkrijgen, indien gebleken is, dat gedurende drie jaren minstens 50 schoolkinderen tot haar behoorden. Zoodra dit getal onder de 25 daalt, trekt de schatkist zich terug. De kinderen dezer fractie behouden niettemin het recht, de school der meerderheid te bezoeken en gedurende het godsdienstonderwijs heen te gaan.

Onder toestemming van de betrokken partijen kan een gemengde school in een confessioneele of omgekeerd veranderd worden.

Uitgaande van het feit, dat de toestanden in de verschillende deelen des lands verschillend waren, heeft men derhalve een elastiek schoolstelsel gekozen, dat, zonder aan eenvormigheid het leven op te offeren, zich naar die verschillende toestanden schikken kan.

Niet de *Staat*, maar de *burgerij* beslist, wat voor elke gemeente het profijtelijkst is.

Dit blijkt nog te meer uit de instelling der *schoolraden*.

Er bestaat volgens Artikel 14 in elke gemeente een *schoolraad*.

In deze schoolraden hebben zitting: 1. de bedienaren van den godsdienst, 2. de Burgemeester, 3. één der onderwijzers en 4. drie tot vijf burgers, waarvan een door den gemeenteraad, de overigen door de gehuwde burgers en weduwnaren der gemeente, onder zekere bepalingen, gekozen worden.

Over deze *schoolraden* staan *gewestelijke* die op hun beurt aan een *rijksschoolraad* onderworpen zijn. (*Ortsschulrath*, *Kreitzschulrath* en *Oberschulrath*.)

We onthouden ons van elk oordeel over dit stelsel. Slechts beweren we dat de Badensche Schoolwet, als proeve van wetgeving, de onze verre overtreft, en voor een land, dat schier dezelfde

moelijkheden aanbiedt als het onze, een schoolwezen in het leven riep, dat

1. aangelegd is op degelijke volksontwikkeling,
2. positieven godsdienst als grondslag der volksopvoeding eert,
3. rekening houdt met de verschillende toestanden, en
4. den vrijen burgergeest tegenover Centralisatie en Staatsdwang handhaaft.

Na Baden bespreken we *Zwitserland*.

II.

[Zwitserland.]

Na Baden kome Zwitserland, dat minstens evenzeer als het Zuid-Duitsch Groothertogdom in zijn volksgesteldheid met onzen nationalen toestand overeenstemt.

Oók in Zwitserland een sterk *gemengde bevolking*; t. w. 1,566,347 Protestanten, 1,084,369 Roomschen, circa 7000 Joden en bijna 12,000 personen die zich bij kleinere secten aansloten.

Ook in Zwitserland landsdeelen, bijna uitsluitend door lieden van *hetzelfde kerkgenootschap bewoond*. Er zijn negen *geheel Roomsche* kantons, waar slechts 1½ pCt. Protestanten; vier *geheel Protestantische* kantons, waar slechts 6 pCt. Roomschen wonen, en twaalf kantons van *gemengde bevolking*; een verhouding aan de onze in Noord-Brabant, Friesland en Utrecht niet ongelijk.

Ook in Zwitserland een *gewestelijk* zeer onderscheiden bevolking. Elk kanton is er nog souverain. De bewoners van Bern en van Genève verschillen in levenstrant en kleederdracht even sterk als onze Zeeuwen en Friezen.

Ook daarin eindelijk komt Zwitserland met ons land overeen, dat het door het Calvinisme zijn stempel ontving, als vrijheidlievend te boek staat en van handel en nijverheid leeft.

Ter vergelijking met *onze* volkstoestanden is Zwitserland dus bij uitnemendheid geschikt te achten.

Het schoolwezen heeft in dit Alpenland een elders ongekende hoogte bereikt, wordt ook door onze Schoolwetmannen met voorliefde geprezen, en overtreft in zijn resultaten het onze zeer verre.

Het verschilt in het ééne kanton bij het andere, maar Zurich staat bovenaan. Beer en Hohegger verklaren in hun *Das Unterrichtswesen der Schweiz* zonder aarzeling, dat »Zurich als een lichtende morgenster in zake het schoolwezen alle overige kantons in glans te boven gaat.»

Door Zurich als voorbeeld te kiezen, gaan we dus veilig.

De Zurichsehe schoolwet is van 23 December 1852 en bestaat uit 337 artikelen.

Ze riep *openbare* volksscholen in het leven, met vrijlating van de bijzondere school, die, ook al draagt ze een godsdienstig karakter, bijdragen van Staatswege ontvangt.

De openbare volksschool, let wel in Zurich, heeft als eerste vak van onderwijs op haar leerplan: *Onderwijs in den Christelijken godsdienst en de Christelijke Zedeleer*, minstens drie uren per week voor elke klasse, over een tijdvak van minstens zes, soms negen jaar.

De inrichting van dit godsdienst-onderwijs staat aan den *Schoolraad*, die intusschen gebonden is aan de goedkeuring van het Kerkelijke Bestuur. Geschillen worden behandeld door een gemengde Commissie uit Schoolraad en Kerkeraad. In de herhalingschool (met een cursus van 3 jaren) wordt in de schooluren zelve, het godsdienstonderwijs door de Kerk gegeven (Art. 69 en 70).

Het bestuur over en het toezicht op deze openbare volksscholen gaat uit, *niet* van de Overheid, maar van de *Burgerij*.

Daartoe is voor elke burgerlijke gemeente een *Schoolraad* (Gemeindsschulpflege) in het leven geroepen, die gemeenlijk uit zes à zeven leden bestaat. Voorzitter van Rechtswege in dezen Schoolraad is de Bedienaar van den godsdienst. Alle onderwijzers hebben zitting in dezen Schoolraad met adviseerende stem. De stemhebbende leden worden door de vrije burgers gekozen.

Over deze *gemeentelijke* Schoolraden staan *gewestelijke* Schoolraden (Bezirksschulpflege). De laatste bestaan uit 9—13 leden. Drie dezer leden worden door de gezamenlijke onderwijzers, de overigen door de vrije burgers van het district gekozen. De leden hebben zitting voor zes jaren.

Over het geheele kanton eindelijk staat een kantonnale Schoolraad (Erziehungsrath) saamgesteld uit zeven leden. Vier dezer leden worden door den Grooten Raad, twee door de onderwijzers gekozen, het zevende lid is de Directeur voor onderwijs. Zij hebben zitting voor vier jaren.

Ook in Zurich bestaat leerplicht en wel van het zesde tot het zestiende jaar.

De trekken van gelijkheid van dit Zürichsche met het Badensche stelsel, springen in het oog. Vooral in vierderlei opzicht: 1. Een openbare volksschool met positieven godsdienst; 2. publiekrechtelijke bevoegdheid der kerkgenootschappen; 3. autonomie der burgerij; 4. invloed aan de onderwijzers toegekend.

Ongeveer op dezelfde leest is het schoolwezen in alle overige kantons geschoeid. *Bern*, dat zijn schoolwet eerst in 1870 vaststelde, heeft het stelsel van openbare volksscholen aanvaard, maar niettemin Bijbelsche geschiedenis en onderwijs in de hoofdwaarheden van den Christelijken godsdienst op zijn leerplan geschreven, en de gelegenheid geopend, om in dorpen van gemengde bevolking de school te splitsen. Het toezicht over het godsdienstonderwijs staat aan de Kerkgenootschappen. Vooral in de wet, die eerst den 8sten Maart 1873 werd uitgevaardigd, verdienen deze bepalingen de aandacht. In *Graubunderland*, waar de sterk vermengde bevolking tot een fellen strijd om de volksschool aanleiding heeft gegeven, is het thans gelukt de degelijkheid van het onderwijs en tegelijk den vrede op afdoende wijze te herstellen, door het stelsel van *facultatieve splitsing* en door de burgerij gekozen *schoolra-*

den, waarin Roomschen en Protestanten naar een vasten maatstaf zitting hebben. Ook in dit kanton is onderwijs in *den Christelijken godsdienst* in het schoolplan opgenomen.

Gelijk men weet, heerscht in de Fransche kantons, ook op het stuk der wetgeving, de Fransche centraliseerende methode. Van daar dat men in Genève niet het stelsel der *schoolraden*, maar, gelijk ten onzent, het bureaucratische stelsel van door den Staat aangestelde *inspecteurs* heeft gekozen. Toch staat ook in deze Fransch-radicalen kantons de Volksschool, wat aangaat de godsdienstige volksopleiding, hooger dan in Nederland. Facultatieve splitsing is in Waadtland toegelaten en een aantal uren van den schooltijd elke week voor het godsdienstonderwijs aangewezen. De invloed van het radicalisme bepaalde zich tot het weren uit de Volksschool van den *Catechismus*, en het verbod aan den onderwijzer in Genève om in de overige leerruren confessioneele propaganda te maken. Nog het naast aan onze schoolwet komt die van Glarus, den 11den Mei 1873 uitgevaardigd, waarbij wel het godsdienstonderwijs als leervak is opgenomen, maar onder bijvoeging: met weglating van het confessioneele element; of ook Neuchatel, waar, in de wet van Mei 1872, het godsdienstonderwijs facultatief is gesteld, en aan de vrije keus der ouders is overgelaten.

Resumeerende komen we dus tot het resultaat: dat 1. met zeer kleine uitzondering in alle kantons het godsdienstonderwijs in het leerplan is opgenomen; 2. dat in verreweg de meeste kantons het publiekrechtelijk karakter der Kerk erkend is; 3. dat bijna overal aan de onderwijzers rechtstreekschen invloed op het schoolwezen is gegund; 4. dat schoolplicht regel is; en 5. dat de autonomie der burgerij slechts in die kantons miskend is, waar de Fransche centraliseerende bureaucratische geest het radicalisme bezield.

En nu de uitkomsten.

Ze zijn:

1. dat er in de meeste kantons van gemengde bevolking een Schoolquaestie bestaat.

2. dat het onderwijs er volkszaak werd en, door aller liefde gedragen, tot veel hooger peil klom dan ten onzent; en

3. dat geen politiek geschil aan de voortgaande verbetering van het onderwijs in den weg staat.

III.

[België, Rusland.]

Na Baden en Zwitserland wijzen we op België, met de eerste in zoover een contrast vormend, dat zijn bevolking een zeer weinig gemengde is, maar niettemin van gewicht bij de vergelijking met onzen volkstoestand: 1. wijl de uitgestrektheid van België en Nederland ongeveer dezelfde is; 2. wijl België ons in landaard zeer nabij komt; en 3. wijl de Belgische schoolwet een schakel

vormt in een keten van organieke wetten, die zelfs Thorbecke zich ten voorbeeld stelde.

De Belgische schoolwet dagteekent van 23 September 1842; ze werd in de Kamer met bijna algemeene stemmen (op 3 na) en in den Senaat met volstrekte algemeenheid van stemmen aangenomen, en mag dus geacht worden ook de toongevers van het Liberalisme aan haar zijde te hebben gehad.

Ziehier haar voornaamste bepalingen:

In elke gemeente moet ten minste ééne openbare school geopend en in stand worden gehouden.

Blijkt dat door het bijzonder onderwijs genoegzaam in de bestaande behoefte wordt voorzien, dan is men aan deze bepaling niet gehouden.

De gemeenteraad heeft het recht, een of meer bijzondere scholen, die aan de door de wet gestelde eischen voldoen, voor openbare in de plaats te doen treden. Toestemming der Hooge Regering is hiertoe vereischt.

De kinderen van onvermogenen ontvangen kosteloos onderwijs.

Het onderwijs in den godsdienst is in de vakken van onderwijs voor alle scholen opgenomen.

De leiding van dit onderwijs is opgedragen aan het bestuur der Kerk, tot welke de meerderheid der schoolgaande kinderen behoort.

De kinderen van andere gezindten wonen dit onderwijs niet bij.

De leerboeken voor het godsdienst-onderwijs en de zedeleer worden gekeurd door het kerkbestuur, de overigen door de overheid.

Er is een dubbel stel inspecteurs, het eene door het Gouvernement, het andere door de Kerk aangesteld.

De Bisschop of de Kerkeraad der Protestanten heeft het recht, een lid met adviseerende stem af te vaardigen naar de Provinciale Schoolcommissie.

De kosten van het onderwijs worden uit de Gemeentelijke inkomsten bestreden.

Bij onvermogen der Gemeente komt de Provincie of de Staat haar te hulp.

Tegemoetkoming in de kosten van onderwijs kan ook door bijzondere scholen verkregen worden, mits zij zich aan de inspectie onderwerpen.

Een schoolwet, gelijk men bespeurt, naar het Fransche model, meer op het beginsel van centralisatie dan van gemeentelijke autonomie steunend, maar niettemin 1. feitelijk, niet enkel in naam, de vrijheid van het onderwijs eerbiedigend; 2. het publieke recht der kerkgenootschappen eerbiedigend; 3. de godsdienstige opvoeding van het volk niet afscheidend van het onderwijs.

Verre van ons, copieering van de Belgische Schoolwet voor ons land te wenschen. Slechts zij toegestemd, dat de Belgische schoolwet op deugdelijker wijs dan de onze de vrijheid van het onderwijs en het belang van den godsdienst voor de volksopvoeding eerbiedigt.

Ten deele hiermee vergelijkbaar is het schoolstelsel in *Rusland*, slechts met dit verschil, dat de gewestelijke autonomie in dit anders autocratisch Rijk beter beveiligd is.

Europeesch Rusland is voor het schoolwezen in negen districten verdeeld, elk met een Regeeringscommissaris aan het hoofd, terwijl dit mandaat in Siberië aan de beide Gouverneurs-generaals is geschonken, die het op hun beurt weer aan School-inspecteurs overdragen.

In beginsel is het verplicht en kosteloos onderwijs in Rusland als regel aangenomen, edoch onder het uitdrukkelijk voorbehoud, dat de verschillende districten en parochiën de toepassing van dit beginsel op hun territorium hebben goedgekeurd.

Door de Ukase van 1864 is de lagere school voor de eigenlijk Russische gouvernementen op vasten voet gebracht. Daar men, althans in deze districten, niet met het bezwaar eener gemengde bevolking te rekenen heeft, is het godsdienst-onderwijs er onder leiding van de Grieksche geestelijkheid. De moeilijkheid, die andere Provinciën zouden opleveren, heeft men ontweken door aan deze een zelfstandige schoolinrichting overeenkomstig haar behoeften te geven. Zoo hebben b. v. het Groothertogdom Finland en het Gouvernement van Caucasië een eigen schoolbestuur met een eigen schoolinrichting. Vooral ook de Joodsche bevolking in het zuiden en westen van Rusland toonde steeds op deze vrijheid van haar schoolwezen hoogen prijs te stellen. Ze was de Russische bevolking door de voortreffelijkheid van haar scholen verre vooruit, en toen de Russische Regeering in 1844 ook deze scholen onder haar beheer en toezicht zocht te brengen en, nevens de bestaande, Staatsscholen voor de Joodsche kinderen opende, was het verzet der Joden tegen deze Staatsscholen dermate hevig, dat geheel de toelag der Regeering mislukte en de Joodsche Staatsscholen nu nog in hoogst kwijnenden toestand verkeerden.

Veel belangstelling kan voor het overige Ruslands schoolwezen ons niet inboezemen. Wel is ook aan de Russische school sinds Keizer Nicolaas' regeering een krachtige hand geslagen, zoodat het getal scholen nu reeds het cijfer van 24,000 te boven gaat, maar toch is reeds het enkelo feit, dat van de honderd reeruten nog slechts *twaalf* iets van lezen en schrijven weten, afdoende om den lagen trap aan te duiden, waarop het Russische rijk in dit opzicht nog staat.

Gewag moest van Rusland niettemin gemaakt worden, 1. opdat blijken zou, hoe ook in dit rijk de godsdienst in het volks-onderwijs is opgenomen; 2. om het opmerkelijk verschijnsel, dat in dit autocratische rijk aan de inwoners stem in het schoolkapittel is gegeven; 3. om de bijzonderheid, dat Rusland voor zijn verschillende landstreken, overeenkomstig haar eigenaardigheid, een verschillend schoolsysteem volgt; en 4. om de uiterst merkwaardige omstandigheid, dat de Joden, die ten onzent het sterkst voor de Staatsschool ijveren, in Rusland, waar hun aantal 2,646,806 bedraagt, zich met hand en tand tegen de overheersching der Staatsschool hebben verzet.

[Wurtemberg. Saksen. Hamburg. Oostenrijk.]

Wurtemberg telt 553.542 Roomschen op 1.248.860 Protestanten en 12.245 Israëlieten, een verhouding van 69,30 en 1 procent; alleszins onder de categorie van gemengde bevolking te rangschikken.

De schoolwet van dit Zwabisch land dagteekent in haar jongstem vorm van 25 Mei 1865. De latere wetten van 28 December 1870 en 18 April 1872 zien uitsluitend op de regeling van de tractementen en den bouwtrant der schoollocalen en komen derhalve voor ons doel niet in aanmerking.

Doel der Wurtembergsche volksschool is, naar luid der wet van '65, de *godsdienstig-zedelijke* opvoeding en voorts onderricht in de kundigheden, die voor het burgerlijk verkeer worden geëischt.

Dienovereenkomstig noemt Art. 2 onder de leervakken in de eerste plaats, godsdienstonderwijs en zedeleer.

Er bestaat schoolplicht van het 7de tot het 14de jaar.

In elke gemeente moet minstens ééne openbare volksschool aanwezig zijn. Eveneens in gehuchten, die uit meer dan 30 huisgezinnen bestaan. Ligt het gehucht meer dan een uur gaans van de naastbijzijnde school, dan is de gemeente tot de oprichting van een afzonderlijke school voor dit gehucht gehouden, ook al bedraagt het aantal huisgezinnen niet meer dan 15.

Voor kleine gehuchten, of confessioneele minderheden in verscheiden gemeente saâm, wordt een districtsschool geopend, mits de afstand van de woningen der ouders niet meer dan een uur gaans bedraagt.

De openbare school heeft het godsdienstig karakter van de gezindheid, die het talrijkst in de gemeente vertegenwoordigd is. Zoodra een minderheid in een gemeente uit 60 gezinnen bestaat, wordt ook voor haar op Staatskosten een confessioneele school opgericht.

De onderwijzers moeten zoowel van een burgerlijk als kerkelijk diploma voorzien zijn.

Aan het hoofd der inspectie over de gemeentescholen staat de bedienaar van den godsdienst. In den *Schoolraad* hebben voorts zitting van één tot drie onderwijzers en even zoovele gemeenteleden. Deze laatsten worden voor den tijd van 3 jaren door de inwoners der plaats gekozen.

Voor de Israëlieten kunnen afzonderlijke scholen geopend worden. (Art. 74), Waar de kinderen van verspreid wonende Joden de Christelijke school bezoeken, gaan ze tijdens het godsdienstonderwijs weg.

Een volksvergadering wordt telkenjare in elk distrikt gehouden om de belangen van het onderwijs te bespreken.

Ongeveer van dezelfde beginselen ging men in *Saksen* uit, een land van zeer weinig gemengde bevolking, daar het 2,484,075 slechts 53,642 Roomschen, 9347 Gereformeerden en 3357 Joden telt.

Saksen's schoolwet is merkwaardiger, wijl ze eerst onlangs is uitgevaardigd. Ze werd afgekondigd den 26sten April 1873.

Ook zij huldigt de *godsdienslig-zedelijke* opvoeding als doel der volksschool, en neemt *godsdienslonderwijs* onder de leervakken op.

Er bestaat in Saksen schoolplicht over een tijdvak van acht jaren, van het 6de tot het 14de levensjaar. Voor achterlijke kinderen kan dat tot negen jaren verlengd worden.

De volksschool is een openbare confessioneele.

Kinderen, die in de schooljaren vallen en tot een minderheid behooren, waarvoor geen confessioneele school in de plaats hnnner inwoning bestaat, wonen het godsdienslonderwijs op de school niet bij en betalen pro rato minder schoolgeld.

De leiding van het godsdienslonderwijs staat aan de Kerkgenootschappen.

Het toezicht op de scholen berust bij den *Schoolraad*, die wordt saamgesteld uit 1o. een aantal door burgers gekozen burgers, 2o. een deputatie der onderwijzers, 3o. een bedienaar van den godsdiens, en 4o. in plaatsen waar de predikant geen inspecteur is, uit den inspecteur.

De gewestelijke inspecteurs worden door den Koning benoemd.

De generale inspectie voor het Koninkrijk staat aan den Minister van Eeredienst en Onderwijs.

Hamburgs Schoolwet is eveneens van zeer jeugdige dagteekening. Ze werd den 11den November 1870 uitgevaardigd en verdient om haar paedagogische uitnemendheid niet minder dan om haar beëlist godsdienslig karakter onze aandacht.

Paedagogisch is ze een der beste Schoolwetten en bevat schier alles wat men elders zoekt in te voeren.

Er is schoolplicht in voorgeschreven van het 6de tot het 14de jaar. Ze eischt 100 kub. voet ruimte voor elk schoolgaand kind. Ze deelt de scholen in zeven klassen en duldt geen grootere klassen dan van 50 leerlingen. Ze schrijft voor dat op elke school behalve den hoofdonderwijzer nog *zeven* onderwijzers werkzaam zullen zijn.

Ook voor het tractement der onderwijzers is uitnemend gezorgd.

Een hoofdonderwijzer ontvangt als minimum 1o, vrije woning of 500 Mark schadevergoeding, 2o. 2000 Mark salaris en 3o. na vijfjarigen dienst verhooging van dit salaris tot 2500 en voorts tot 3000 Mark. (De *mark* is ongeveer f 0,60).

Ook voor de Kweekschool en de daaraan verbonden beurzen is mild gezorgd.

Slechts één gebrek zal deze nitnemende schoolwet in het oog onzer Schoolwetmannen aankleven. Ze wil dat de school strekken zal niet tot propaganda voor een kleurloos Christendom of modern ongelooft, maar ter aankweeking van positieven godsdienszin.

Onderwijsvakken op de openbare volksschool zijn, zegt Art. 32, in de eerste plaats: de *godsdiens*, en Art. 35 verklaart, dat het godsdienslonderwijs in den regel onder leiding van de predikanten der Luthersche kerken gegeven wordt, doch dat indien van eenige

andere gezindheid een noemenswaard aantal kinderen aanwezig is, ook aan dezen onderwijs in hun godsdienst wordt verstrekt. Voor het overige worden kinderen van een gezindheid, die in minderheid is, ook die der Joden, van het bijwonen der lessen over den godsdienst, gedispenseerd. Ook Zaterdags zijn de Joodsche kinderen vrij.

Onder de jongste schoolwetten behoort ook die van *Oostenrijk*, gedagteekend 14 Mei 1869 en verder ontwikkeld in de Ministeriële Verordening van 20 Augustus 1870.

Doel der volksschool is ook, naar luid dezer wet, allereerst de *godsdienstige zedelijke* ontwikkeling der volksjeugd. Dientengevolge wordt dan ook in Art. 3 als eerste leervak voor de openbare scholen voorgeschreven: *Religion*.

Voorts bepaalt Art. 5:

Het onderwijs in den godsdienst wordt van wege de kerkbesturen (met inbegrip van het Israëlitische) gegeven en gecontroleerd.

Het schoolprogram bepaalt het aantal uren, dat voor het onderwijs in den godsdienst beschikbaar wordt gesteld.

Er bestaat schoolplichtigheid van het 6de tot het 14de jaar.

Overal waar drie jaren achtereen op een uitgestrektheid van een halve mijl 40 kinderen van 6—14 jaar geteld zijn, moet een openbare school worden opgericht.

Deze openbare scholen zijn van gemengd karakter en moeten toegankelijk zijn voor kinderen van alle gezindheden, met dien verstande, dat op een aantal uren, door het schoolbestuur te regelen, door de Besturen der verschillende gezindheden aan de kinderen tot die gezindte behorende, onderwijs in de belijdenis hunner Kerk wordt gegeven.

Ontbreekt in eenige gemeente een kerkelijk bestuur voor de gezindheid waartoe een of meer der schoolgaande kinderen behooren, dan wordt door het schoolbestuur 't zij in overleg met het Kerkelijk bestuur der naastbijzijnde gemeente 't zij in overleg met de ouders of voogden der kinderen in deze leemte voorzien.

Gelijk men weet, is de bevolking van Oostenrijk, uit kerkelijk oogpunt een sterk gemengde. Ze bestaat uit 23,954,233 Roomschen, 3,950,075 Griekschen, 3,052,684 Armenische Christenen enz., 3,509,013 Protestanten en 1,375,861 Joden; of wil men percentsgewijs, uit 66.7 pCt. Roomschen, 11 pCt. Griekschen, 8.5 pCt. Armeniërs, 9.8 pCt. Protestanten en 3.8 pCt. Israëlieten.

Steeds deden onze Schoolwetmannen het voorkomen, alsof buitenlandsche staatslieden Nederland zijn Schoolwet benijdden.

Wat hiervan aan zij, blijkt genoegzaam uit het feit dat geen der Staten, die lang na '57, hun schoolwet uitvaardigden, en dus met de uitnemendheid van *onze* schoolwet bekend waren, aan navolging van dit hoog geloofde voorbeeld hebben gedacht.

Wurtemberg, Saksen, Hamburg en Oostenrijk kondigden hun schoolwet tien à twintig jaren later dan de onze af, en toch bleven ze vasthouden aan het beginsel, welks tegendeel in onze school-

wet belichaamd is, t. w. dat *volksopvoeding met verwaarloozing van het godsdienstig element ongerijmd is.*

V.

[Frankrijk Pruisen.]

Het lager onderwijs voor *Frankrijk* is onder Napoleons bewind geregeld door de wet van 15 Maart 1850 en door die van 10 April 1867. De eerste is van den Minister de Tallouz, de laatste van Duruy. Gelijk men weet, is door tal van decreeten, zoo vóór als na 1867, in onderscheidene bepalingen der wet van '50 wijziging gebracht. Ook op deze zullen we het oog houden.

Naar luid van deze wetgeving, is elke gemeente verplicht, één of meer scholen te openen. Met toestemming van den Departementalen Raad voor onderwijs kunnen twee of meerdere gemeenten, die dicht bijeen liggen, saam een enkele school oprichten. Gemeenten, die kosteloos onderwijs willen geven, konden het hierdoor ontstaan tekort in hun financieel beheer niet op den Staat verhalen. Na '67 is dit gewijzigd.

Is door het bijzonder onderwijs op voldoende wijze in de behoeften der bevolking voorzien, dan behoeft geen openbare school geopend te worden, mits uit de gemeentekas vergoeding van schoolgeld aan onvermogenen verleend worde.

In gemeenten, waar meer dan één erkend Kerkgenootschap vertegenwoordigd is, worden voor de kinderen van elk dezer afzonderlijke scholen ingericht. Een gemengde school kan slechts voorloopig en met dispensatie van den Departementalen Raad in stand worden gehouden.

In gemeenten van meer dan vijfhonderd inwoners zijn de scholen voor jongens en meisjes eveneens gesplitst.

Het lager onderwijs, zoo op de openbare als bijzondere scholen, omvat: 1. het onderwijs in de *zedeleer* en in den *godsdienst*; 2. lezen enz.

De inspectie over het godsdienstig onderwijs is opgedragen aan de bedienaren van den godsdienst.

Voor het maatschappelijk onderwijs is de inspectie opgedragen, behalve aan de Rijksinspecteurs, aan gedelegeerden uit de verschillende kantons, die niet door de burgerij benoemd, maar door den Departementalen Raad aangesteld worden; voorts in elke plaatselijke gemeente aan den burgemeester, den pastoor, den predikant, den rabbijn en in gemeenten van meer dan 2000 inwoners aan een of meer ingezetenen, die door den Departementalen Raad zijn aangewezen.

In elk Departement staat aan het hoofd van geheel het schoolwezen de *Departementale Raad*. Deze is saamgesteld, behalve uit mannen van het vak, uit den bisschop, een predikant en een rabbijn, voor zoover er Gereformeerde, Luthersche of Joodsche gemeenten in het Departement aanwezig zijn, den procureur-generaal bij het

Hof van appèl, een lid van dit hof, vier leden van den Gewestelijken Raad, en voorts den prefect. De keuze dezer leden geschiedt door den Minister.

Aan het hoofd eindelijk van geheel het Onderwijs staat de *Hooge Raad voor Onderwijs*. In dezen Raad hebben zitting: de Minister voor Onderwijs, drie leden van den Raad van State, een hoofdofficier, een vlagofficier, vier bisschoppen, een lid der Gereformeerde Synode, een lid der Luthersche Synode, een Israëlitisch geestelijke en voorts leden van alle hoogere burgerlijke en rechterlijke colleges.

Hieruit blijkt, dat ook in Frankrijk, ondanks al het gebrekkige en bureaucratische van zijn schoolwezen, 1. het godsdienstig element op de volksschool geëerbiedigd is; 2. het publiekrechtelijk karakter der Kerken erkend wordt; en 3. niet de gemengde, maar de gesplitste school als regel is aangenomen. Hoofdgebrek in de Fransche schoolwetgeving is de uitsluiting van de burgerij, of, wil men, de miskennis van de rechten der ouders, uitkomende in de benoeming van geheel de schoolinspectie door de overheid, en het beginsel van centralisatie en uniformiteit, waaraan Frankrijk ook in zijn schoolwet niet ontkomen is.

Het is vooral in dit opzicht, dat de Fransche geest tegen den Germaanschen vrijheidsgeest overstaat. België en de Zwitsersche kantons zijn Frankrijk ten deze nagevolgd. Hoezeer ook onze schoolwet op dit punt de Nederlandsche beginselen verloochent en de Fransche overgenomen heeft, behoeft voor den kenner van onze schoolwet geen betoog.

Over het *Pruisische* schoolwezen kunnen we kort zijn. Vooral door den jongsten oorlog is de aandacht zoo herhaaldelijk op het Pruisische schoolwezen gevestigd, dat schier elk dagbladlezer met de hoofdtrekken van zijn inrichting bekend is.

De schoolplichtigheid was in Pruisen reeds in de vorige eeuw ingevoerd en uitdrukkelijk in het Pruisische Landrecht Deel. II. Tit. II. § 43—46 bekrachtigd.

De godsdienstige opvoeding van het volk beheerscht geheel de Pruisische school.

Te dien einde is de school gesplitst naar de belijdenis der gezindheden, voor zoover deze door den Staat erkend zijn.

Dit confessioneel karakter behoudt de Pruisische volksschool zelfs in zoodanige gemeente, waar kleine minderheden te gering in aantal zijn om de oprichting eener afzonderlijke school van Staatswege te wettigen.

De moeielijkheid, die hiernit geboren werd, heeft men ook in Pruisen zoeken te ontwijken, door aan de kinderen, tot zulke minderheden behorende, dispensatie te geven van de lessen, aan het onderwijs in godsdienst en zedeleer gewijd.

Het godsdienstonderwijs blijft buiten de bemoeiing van den Staat en is onder het toezicht van de bedienaren van den godsdienst gesteld.

Door de bepalingen van het Pruisische *Landrecht*, door de be-

kende ministerieele *Regulatieven*, en evenzoo naar de ontwerpen van 1863 en 1868, was de bedienaar van den godsdienst zelfs met de inspectie van geheel het onderwijs belast. *Ex officio*, als zoodanig, was de dorpsgeestelijke tevens curator der dorpschool. Eerst ten gevolge van den jongsten strijd met het Episcopaat, is in dezen toestand door de wet van 11 Maart 1872 verandering gebracht. Thans is het toezicht over de volksschool door den Staat aan zich getrokken. Wel worden ook nu nog in grooten getale predikanten met het schooltoezicht belast, maar ze voeren dit toezicht niet meer gelijk vroeger, krachtens hun ambt, maar als mandatarissen van den Staat, overeenkomstig door den Staat gegeven verordeningen, en slechts voor zoolang als de Staat hun gezag bestendigt.

Niettemin geldt nog steeds voor de Pruisische volksschool de *Regulative* van 3 October 1854, waaraan we, ter kenschetsing van het doel, dat deze school beoogt, met ons vaderland ter leering, het volgende woordelijk ontleenen:

»Het denkbeeld, om de jeugd op de volksschool een algemeen menschelijke vorming te geven, door de formeele ontwikkeling van het denkvermogen, is op de proef onuitvoerbaar of zelf schadelijk gebleken.

»Het volksleven heeft behoefte aan een krachtige ontwikkeling, maar zóó, dat voort worde gebouwd op het fundamént van het verleden, in aansluiting aan de historische gegevens, op de basis van het Christendom.

»De volksschool, waarin het grootste deel der natie haar opleiding ontvangt, mag deswege niet naar eenig systeem of een dusgenaamden eisch der wetenschap worden ingericht, maar moet dienstbaar gemaakt aan de eischen van het werkelijke leven, gelijk dit zich in Kerk, huisgezin, bedrijf of ambt, gemeente en Staat openbaart."

Voorts zegt de *Regulative* (die van gelijke kracht is als bij ons de Schoolwet) over het onderwijs in den godsdienst dit:

»Door het afleggen der belijdenis moet het kind, dat door den Heiligen Doop in de Kerk van Christus is ingelijfd, als zelfstandig lid in de gemeente optreden. De volksschool ontvangt derhalve kinderen, die recht hebben op al de genademiddelen, die van God verordend zijn, opdat ze deze met bewustheid in zich zouden opnemen en voor den strijd van het practische leven worden voorbereid. De onderwijzer moet daarom die hoogere wijding bezitten, die hem recht geeft, het woord van Christus op de lippen te nemen: »Laat de kinderkens tot Mij komen, want denzulken is het Koninkrijk!"

»Christus is het einde der wet; wie in Hem gelooft, wordt gerechtvaardigd, en de wet moet een tuchtmeester tot Christus zijn.

»Hiervan uitgaande, moet de onderwijzer de Bijbelsche geschiedenis beschouwen als het terrein, waarop de volksschool zich te bewegen heeft, om haar taak te kunnen vervullen.

»Zes volle uren moeten wekelijks aan het godsdienstonderwijs besteed worden. In den regel de eerste ure van elken dag.

„Dit uur wordt begonnen met gebed, begeleid met gezang, en moet in elk opzicht een stichtelijk karakter dragen.”

»Vooraf heeft de onderwijzer toe te zien, dat hij zelf het leven van boete en genade uit zijn eigen hart niet vervreemde, om met en voor zijn kinderen in waarheid te *kunnen* bidden. Hierin toch ligt de kracht en het wezen der Christelijke volksschool, dat ze, gegrond op Gods Woord en zich onder de tucht van dit woord plaatsend, nuttig zij tot leering, tot bestraffing, tot vermaning, tot oefening in de gerechtigheid, opdat de mensch geheel Godes zij en tot alle goed werk bereid.”

Let wel. Dit schrijft niet een Kerkeraad voor. Dit is geen voorschrift van een Vereeniging voor Christelijk-nationaal onderwijs. Deze bepalingen zijn woordelijk ontleend aan de *Regulative*, den 3den October 1854 uitgevaardigd door den Minister *von Raumer*, onder den titel: »Grundzüge betreffend Einrichtung und Unterricht des Evangelischen einklassigen Elementarschule.”

Onze liberale bladen, die tot moe wordens toe herhaalden, hoe de Pruisische schoolmeester Sadowa en Sedan heeft gewonnen, zouden weldoen deze dingen ook hun lozers eens mee te deelen.

VI.

(Engeland.)

In dit ons voorlaatste artikel bespreken we het *Engelsche* schoolwezen. Daarbij komt dan morgen nog een artikel over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Kaapkolonie in Afrika, en geen noemenswaard gegeven zal voor de opmaking van onze conclusie meer ontbreken.

Een uitvoerige bespreking zoo van de uitsluitend Luthersche landen in het Noorden, als van de uitsluitend Roomsche landen in het Zuiden, laten we met opzet achterwege. Ze zou door de eentoonige herhaling van gelijke beginselen den lezer afmatten, zonder een nieuw gezichtspunt over het schoolwezen te openen. Ook zonder nader onderzoek weet de deskundige, dat in Denemarken, Zweden en Noorwegen de Luthersche, gelijk in Italie, Spanje en Portugal de Roomsche kerk, *het* kerkgenootschap van den Staat, *de* Staatskerk in engeren zin is en schier geheel de natie onder haar geestelijke jurisdictie vereenigt.

In geheel Denemarken vindt men op bijna twee millioen Lutherschen nog geen twee duizend Gereformeerden en Roomschen. In Zweden telt men op ruim vier millioen Lutherschen nog geen zes honderd Roomschen en nog geen twee honderd Gereformeerden. En in Noorwegen bevinden zich slechts zes duizend andersdenkenden, die onder 1,696,651 Lutheranen verspreid zijn.

Omgekeerd zijn in Portugal en Spanje de *niet*-Katholieken nauwelijks aanwijsbaar en vormen de 40,000 Protestanten en 25,000 Joden op de ruim zeven en twintig millioen Roomsche inwoners een te kleine minderheid, om op 's Lands wetgeving invloed te kunnen oefenen.

Daar uit dien hoofde de moeilijkheid, waarvoor de Schoolquaestie ons plaatst, in die landen niet bestaat, kan hun wetgevende arbeid ons bij de oplossing dezer quaestie niet te stade komen. We bepalen ons daarom ten hunnen opzichte tot de algemeene opmerking, dat het onderwijs in den godsdienst der Staatskerk er van Staatswege aan de volksschool is opgedragen.

Uitvoeriger moet daarentegen onze mededeeling zijn aangaande het Engelsche schoolwezen, gelijk dit door de Bill van 9 Augustus 1870 geregeld is.

Engeland en Wales, waarvoor deze Bill geldt, heeft bijna 24 millioen inwoners, waarvan ruim 18 millioen tot de Staatskerk, ruim vier millioen tot de Dissenters, ruim één millioen tot de Roomsche Kerk behooren, en een 40,000 Joden zijn. Houdt men hierbij in het oog, dat ook de leden der Staatskerk in drie groepen gedeeld zijn, naarmate ze tot de ritualistische, oudkerkelijke of Evangelische partij behooren, wie stemt dan niet toe, dat de moeilijkheid, die zich uit den gemengden aard der bevolking in de Schoolquaestie voordoet, ook voor Engeland alleszins bestaat?

Hoe nu tracht de Engelsche wetgever dit bezwaar te overwinnen?

Zijn wet gaat uit van het beginsel, dat allerwegen in het land voldoende gelegenheid voor alle kinderen, die in de schooljaren vallen, moet bestaan, om behoorlijk lager onderwijs te ontvangen, zonder dat de godsdienstige opvoeding schade lijdt.

Om dit te kunnen beoordeelen, stelt zij vast wat tot een behoorlijk lager onderwijs vereischt wordt, en legt aan de overheid de verplichting op, om allerwegen, in zooverre het particulier initiatief tekort schiet, openbare scholen te openen.

Ze deelt daartoe het land in schooldistricten in en beveelt dat uit de cijfers worde opgemaakt, of en in hoeverre in elk dezer districten aan de behoeften voldaan is.

Daarbij wil ze: 1o. dat buiten rekening blijven alle kinderen in wier onderwijs op behoorlijken voet door streng confessioneele scholen wordt voorzien, en 2o. dat als openbare lagere school erkend worde elke school, die aan de ouders der kinderen de vrijheid laat, om al dan niet het godsdienstig onderwijs bij te wonen.

Als openbare lagere school, zegt artikel 4 der acte, zal erkend worden elke school, die voldoet aan deze vier vereischten:

- a. dat geen godsdienstige vereering van eenig kind tegen den wil zijner ouders zal gevergd worden, en dat het omgekeerd, van geen godsdienstige vereering zal worden afgehouden, die zijn ouders het voorschrijven.

b. dat de lessen voor godsdienstonderwijs aan het begin of het einde van den schooltijd zullen gegeven worden, met vrijlating aan ouders of voogden of ze al dan niet wenschen dat hun kinderen of pupillen deze lessen bijwonen.

c. dat de school aan de inspectie zich onderwerpe.

en d. dat ze de leervakken onderwijze, die door de wet zijn voorgeschreven.

Voldoet een school aan deze eischen, dan rekent ze meê als openbare lagere school, onverschillig of ze van een particulier persoon of van eene corporatie uitgaat en zonder dat gevraagd wordt of ze al dan niet een confessioneel karakter drage.

Aan zulke scholen wordt zelfs van Overheidswege geld uitbetaald, op voorwaarde 1o. dat het bestuur dit wenschte; 2o. dat dit geld niet voor het uitsluitend godsdienstig onderwijs besteed worde; en 3o. dat de te verstrekken som het gezamenlijk bedrag der overige schoolinkomsten niet te boven ga.

Voor zoover, ook met inbegrip van deze scholen, niet genoegzaam in de behoefte is voorzien, treedt de *Schoolraad* op om zelf scholen te openen.

De scholen, door dezen Raad opgericht, moeten aan de eischen der wet voldoen en mogen niet strekken voor het onderwijs in eenigen Catechismus of eenig Lithurgisch formulier van een der kerkgenootschappen.

Indien later blijkt dat het particulier initiatief vooruit is gegaan, sluit de *Schoolraad* naar evenredigheid een of meerdere zijner scholen.

De *Schoolraad* kan dit initiatief bevorderen door een of meerdere zijner scholen, tijdelijk of voor goed onder vasten waarborg aan bijzondere vereenigingen of particulieren over te doen.

Ook kan hij, omgekeerd, waar dit initiatief achteruitgaat, bestaande bijzondere scholen tijdelijk of voor goed overnemen.

De *Schoolraad* kan, op gelijke voorwaarde als bij de bijzondere school, geldverstrekking aan het Parlement voor zijn scholen aanvragen.

Blijkt dat in twee bijeengelegen districten het aantal kinderen, waarvoor plaats op de school ontbreekt, te gering is, om in elk van beiden een afzonderlijke school te stichten, dan kunnen twee distrikten een gemeenschappelijken *Schoolraad* verkiezen, voor de stichting van een gemeenschappelijke school.

Uit de plaatselijke inkomsten wordt door de bevoegde macht het bedrag der uitgaven aan den *Schoolraad* gekweten.

Komt de *Schoolraad* zijn verplichtingen niet na, dan treedt het Hooge landsbestuur tusschen beiden.

Schoolplichtigheid kan door den *Schoolraad* in zijn district worden ingevoerd.

Eindelijk is voor het recht der minderheden bij de verkiezing van den *Schoolraad* gezorgd door de bepaling, dat elk kiezer zooveel stemmen op denzelfden persoon kan uitbrengen, als er leden voor den Raad te verkiezen zijn.

Vergeet niet dat deze wet door de Engelsche *Liberalen*, onder leiding van Forster en Gladstone, is tot stand gekomen; dat men dit stelsel heeft aangenomen, na ons schoolstelsel gewogen en te licht te hebben bevonden, en dat het niet zoozeer de ongeloofigen, als juist de Anti-revolutionairen zijn, die, om het overwicht van de Anglicaansche Staatskerk, tegen de Bill reageeren.

Voorts oordeele men of deze Schoolbill niet rust op het beginsel, dat door onze Liberalen als het toppunt van ongerijmdheid bestreden wordt: t. w. dat de particuliere school regel, de Staatsschool aanvulling zij.

En ten slotte lette men er op, dat „Staatsschool” in de Engelsche schoolwet nooit een school van Overheidswege bedoelt, maar uitsluitend op scholen doelt die door de publiekrechtelijke bevoegdheid der gezamenlijke burgers zijn opgericht.

VII.

[Amerika. De Kaap. Engelsch-Indië.]

Het stelsel van de gemengde school (the *Common school system*) is *Amerika's* glorie.

De Vereenigde Staten vormen een democratie; elk burger heeft er stemrecht en kan op zijn beurt geroepen worden om als gezworene, vrederechter, commissaris enz. op te treden; verschil van standen, noch reeks van eeretitels is er bekend.

Dit noopte dezen Statenbond van meet af, om aan het onderwijs der volksjengd zijn uiterste zorg te besteden; in zake de volkschool nooit karig te zijn, en stipt tegen elke inbreuk op de gelijkheid der burgers of de vrijheid van consciëntie te waken.

Aan dat streven dankt de *Common school* haar oorsprong. Ze is geen product van moderne wijsheid of radicaal intellectualisme, maar van den geest der Pelgrimvaders. In de Staten, door de gevluchte Puriteinen gesticht, is nu nog de *Common school* het rijkst ontwikkeld. Het geheele Zuiden kende haar vóór den slaven-oorlog niet. In het verre Westen wordt ze slechts op gebrekkelijke wijze nagebootst.

De *Common school*, gelijk ze in Amerika bestaat, is van *Calvinistischen*, niet van *Radicalistischen* oorsprong.

Ze dagteekent van het jaar 1642, toen de gevluchte Calvinisten na met de *Mayflower* geland te zijn, ijlings de fundamenteele bepaling vaststelden: »Dat het bestuur van den Staat elke gemeente de verplichting zou opleggen, om zorg te dragen, dat de kinderen, die op haar erf woonden, een behoorlijke opvoeding zouden ontvangen. Diensvolgens hadden ze toe te zien, dat geen gemeente zulk een barbaarschen toestand zou gedoogen, dat niet elk kind de gelegenheid bezat, om de Engelsche taal en zooveel van de voornaamste wetten te leeren, als voor het burgerlijk leven noodig was op boete van 20 shillings.”

Reeds in 1647 werd voor Massachusetts deze bepaling in dier voege nitgebreid: dat elke stad of elk dorp waarin minstens 50 familiën woonden, een school moest onderhouden, waar men lezen en schrijven kon leeren, en elke stad of elk dorp van minstens 100 familiën bovendien een »grammarschool.” ”

Thans geldt in Massachusetts, nog steeds de Staat waar het Common schoolsysteem op den hoogsten trap staat, de bepaling:

1. dat elke gemeente verplicht is, ten minste gedurende een half jaar gelegenheid te openen voor alle kinderen om lager onderwijs te ontvangen;
2. dat elke gemeente grooter dan 500 gezinnen, een gymnasium moet openen, en
3. dat in elke gemeente een schoolraad moet gekozen worden, die belast is: *a.* met de aanstelling en het ontslag der onderwijzers; *b.* de inspectie der scholen; *c.* het toezicht over de schoolboeken en de zorg dat geen boeken, die de strekking hebben om voor eenig bepaald kerkgenootschap propaganda te maken, gebezigd worden; maar evenzoo om te eischen, »dat elken dag een deel der *H. Schrift* uit de *Engelsche geijkte vertaling* in elke school gelezen worde.”

Deze schoolraden worden door de burgers, uit de burgers, gekozen.

Ze zijn of schoolraden voor de geheele gemeente, of voor een wijk, indien de gemeente naar de wet van 1789 in schoolwijken verdeeld is.

Voor het overige is elke gemeente bij de inrichting van haar onderwijs volstrekt autonoom. Er bestaat geen landswet die de gemeentelijke vrijheden meer dan in het hoognoodige beperkt. Niet in centraliseerende bureaucratie, maar in gemeentelijk initiatief heeft dit stelsel kracht gezocht.

Toch bestaat er een band met den Staat, die echter niet door de wet, maar door het *schoolfonds* gelegd wordt.

Dit fonds, dat millioenen bedraagt, verstrekt jaarlijks aan elke gemeente, die dit verlangt, voor elk schoolgaand kind eene toelage, onder beding: 1s. dat een behoorlijk verslag van den staat en den gang der school worde opgezonden; en 2o. dat door de burgers jaarlijks zooveel maal *f* 3.75 voor de kosten van het onderwijs betaald zij, als er kinderen tusschen de 5 en 15 jaar in de gemeente verblijf hielden.

Deze band is derhalve geheel vrijwillig, laat het zelfbeheer der gemeenten onaangetaast en heeft niettemin het uitstekend gevolg gehad, het Amerikaansche schoolwezen, dat omstreeks 1825 diep gezonken was, in korten tijd weer tot krachtigen bloei te brengen.

Schoolplichtigheid, in den Duitschen trant, heeft Amerika niet, maar het toenemend schoolverzuim doet ook in de Vereenigde Staten op het invoeren van soortgelijken maatregel bedacht zijn.

De nu reeds in Massachusetts bestaande bepaling, dat elk kind tusschen de 8 en 14 jaren minstens zes weken 's jaars een school moet bezoeken, baat niet.

Hoofdzaak voor ons doel intusschen is de aanwijzing, dat onze Schoolwetmannen alle recht missen, om zich ter bepleiting van onze neutrale school op de Common school van Amerika te beroepen, wijl de Amerikaansche openbare gemengde lagere school heeft wat wij missen en *een school met den Bijbel is*.

Om dit te bewijzen, laten we hier de bepalingen volgen, die in de schoolwetten der voornaamste steden desaangaande voorkomen:

MASSACHUSETTS *Schoollaw*, ch. 38. s. 24: »De schoolraad draagt zorg, dat dagelijks in elke school een stuk uit den Bijbel worde gelezen."

BOSTON *Regulations*, ch 8. s. 5: »De morgenuren zullen op elke school aanvangen met de lezing van een deel der H. Schrift, gevolgd door het bidden van het Onze Vader."

NEW-YORK *Manual*, p. 93: »Alle openbare scholen worden geopend met het voorlezen van een deel der Schrift."

PHILADELPHIA *Regulations*, rule XXXV: »Bij de opening van elken schooltijd zullen ten minste tien verzen uit de H. Schrift gelezen worden door den onderwijzer, gevolgd door het zingen van een geestelijk lied."

CHICAGO *Rule*, s. 46: »De morgenlessen op alle scholen zullen in de verschillende klassen geopend worden met de lezing van een deel der Schrift, zonder noot of commentaar, het Onze Vader en een geestelijk lied."

CINCINNATI 38th Report, p. 92: »De kinderen mogen bij het lezen der Heilige Schrift op de scholen de Bijbeluitgave gebruiken, die hun ouders wenschen."

Bovendien worden bijna overal de bedienaren van den godsdienst in de schoolraden gekozen.

Slechts in enkele scholen, die uitsluitend door Roomschen (vooral Ieren) bezocht worden, is het aan de Roomsche districtsschoolraden vergund, de lezing van den Bijbel achterwege te laten.

En reeds hierdoor is in den dunk over het Cammon schoolstelsel in Amerika zelf zulk een wijziging gekomen, dat de jaarlijkse rapporten van schier alle Staten in de laatste jaren over verminderde belangstelling en verkoelde sympathie klagen.

Met name de autoriteiten van schier alle kerkgenootschappen toonen kennelijk hun ongerustheid, dat door deze weglating van den Bijbel het schoolstelsel der Pelgrimvaders dreigt te ontaarden in een schoolstelsel naar radicalen trant.

Ook *Canada* heeft een gemengde school; edoch in welken geest?

»Daar het Christendom, zegt de Minute van 3 Oct. 1850, de grondslag van onze volksschool is, moet het Christelijk beginsel haar geheel doordringen. Slechts dient gewaakt, dat geen schoolkind gedwongen worde iets te doen of aan te hooren, waar zijn ouders tegen zijn. Onder dit voorbehoud zal aan de kinderen zulk godsdienstig onderwijs op de scholen gegeven worden, als hun ouders of voogden wenschen." (Upper Canada consolidated school act. § 129).

De minute van 13 Febr. 1855 schrijft voor: »dat elke schooltijd

geopend zal worden met het lezen der Schrift, een gebed en de Tien Geboden." Kinderen, wier ouders hiertegen zijn, mogen wegblijven.

Bovendien is in Canada de gelegenheid geopend om gesplitste en dus confessioneele scholen van overheidswege te verkrijgen, indien de onderwijzer der bestaande school een Roomsche-Katholiek is en minstens tien Protestantsche gezinnen het wenschen. (Acte van 1843).

Voeg hierbij dat onder Englands invloed ook aan de Kaap volkscholen worden in stand gehouden, die in nog strenger zin het godsdienstig onderwijs op haar schoolprogram vinden, en dat in Voor-Indië door het koloniaal Gouvernement de zendelingsscholen en scholen van particulieren of corporatiën, allen met zeer beslist Christelijk karakter, grootendeels van Landsgeld gedreven worden, en ook zonder dit in bijzonderheden breeder uit te meten, zal, dunkt ons, na lezing dezer artikelen de overtuiging vaststaan: dat niet slechts in geen enkel land van Europa, maar zelfs niet in Amerika of de Engelsche koloniën van Afrika en Azië, een volksschool, *zoo van allen positieven godsdienst ontdaan* als in ons vaderland, gevonden wordt.

Ligt in deze excentriciteit voor het van oudsher om zijn godsdienstzin geeerde en van God gezegende Nederland, een eere of een smaad?

Het feit is niet te weerspreken:

Dusver is het Nederland dat, onder alle natiën ter wereld, den godsdienst het zorgvuldigst uit zijn volksschool weerde."

De school zonder godsdienst.

Ter voorlichting van het publiek hebben we in een reeks artikelen, niet beweerd, maar bewezen en uit de officieele acte-stukken aangetoond, *dat niet een enig volk ter wereld een zoo van allen godsdienst ontdane volksschool heeft als Nederland.*

Zelfs het hyper-radical Zwitserland kiest in de overgrootste meerderheid zijner kantons vóór het godsdienstig element op de volksschool partij.

Bovendien bleek, dat schier nergens de rechten der ouders bij de opvoeding hunner kinderen, noch in Europa, noch in Amerika, dermate besnoeid en *schier geene* zijn als ten onzent.

De uitdrukking »godsdienstlooze" school meden we met opzet. Ons dunkt ze juist, maar de Schoolwetmannen wraken ze. Daarom gaven we aan de soberder zegswijs: *school zonder godsdienst* den voorkeur. Althans in de schoolzaak is onze stelling zoo onverwinnelijk sterk, dat we ook met de gemachtigste uitdrukking voortreffelijk uitkomen.

Het is genoeg en te over, indien ons volk in alle rangen en standen zich slechts doordringt van de waarheid, dat Nederland het eenige volk ter wereld is, dat een volksopvoeding, met uitscheiding van het godsdienstig element, heeft aangedurft.

Meer behoeft ons volk niet te weten.

Indien het de feiten maar kent, is het in staat om te beslissen wat het wil, en dunkt zijn keuze ons niet twijfelachtig.

Op het dwaalspoor gebracht door de voorstelling onzer dagbladers, beeldt de overgroote meerderheid van ons publiek zich in, dat heel de beschaafde wereld over de school denkt, zooals onze Schoolwetmannen er over denken; dat schier allerwegen een volks-school van gelijk gehalte als ten onzent bestaat; dat *wij* met onze meening geïsoleerd staan en dat onze richting iets wil, waar, in de toongevende kringen elders, geen ernstig man aan denkt.

Die verkeerde voorstelling dient weggenomen.

Op allerlei manier behooren de voorstanders der Christelijke en in het algemeen der Vrije School, door dag- en weekbladen, in maandwerken, vlugschriften en tractaatjes, er het publiek op te wijzen, dat deze onware voorstelling door de wetgeving, zoo van Europa als van Amerika, wordt gelogenstraft.

Het moet ons volk gezegd, tot ons volk het wete en inzie, dat nog geen natie ter wereld den noodlottigen moed had, om, gelijk Nederland, *den godsdienst aan de schooldeur als contrabande af te wijzen*.

Het behoort aan het licht te komen, dat onze schoolwetmannen, en *niet* wij, met hun zonderlinge denkbeelden alleen staan.

Elk beroep op het schoolwezen in Amerika, het overgroote deel van Zwitserland, in Engeland en Baden, moet onze schoolwetmannen eens voor goed uit de handen worden geslagen.

Het behoort vast te staan, krachtens getuigenis der officieele stukken, dat de Staatslieden en wetgevers alom *met ons* van oordeel zijn, dat een volksopvoeding zonder godsdienst op bederf der natie uitloopt, en dat onze Moenssen en Kerdijks, onze De Veers en Lampings, onze Levy's en Borgeiussen, als Staatslieden geïsoleerd staan met hun overtuiging.

Niet alsof ook niet in Engeland en Duitschland, en waar niet, een fractie zou gevonden worden, die woelt en werkt, om ook ten hunnent den godsdienst uit de volkschool te bannen, maar zóó dat die fractie allerwegen een kleine minderheid vormt, meest saamgesteld uit jonge boekgeleerden, die buiten het volksleven staan en de practische eischen van dit leven niet kennen; mannen, die schier allerwegen tegelijk de banierdragers zijn van het schrilste ongelooft, en van den strijd tegen de Christelijke Kerk hun levenstaak maken.

Er dient een einde te komen aan, wat wilt ge, aan het *misverstand*, of aan de *misleiding*.

Men moet in Nederland niemand langer kunnen diets maken, dat de *gemengde* aard van onze bevolking dit bannen van den godsdienst uit de school wettigt; want dat in tal van landen de bevolking *even gemengd* is en niettemin een volkschool *met godsdienst* bezit, is een onomstootelijk feit.

Het moet eindelijk eens uit hebben met de fabel, alsof alle natiën van rondom óns om onze uitnemende volkschool benijden,

blijkens het feit dat de belangrijkste schoolwetten elders tot stand kwamen, nadat de onze reeds bekend was, en *toch geen der andere volken onze schoolwet heeft nagevolgd.*

Men behoort, eer Juni daagt, uit den waan te komen, alsof de *deugdelijkheid van ons onderwijs* dit zware offer van banning van den godsdienst uit de volksschool geëischt had, nu onze schoolwetmannen zelve over de *ellendige* resultaten wee en ach roepen en, blijkens de statistiek, elders met een beter stelsel veel proefhoudender uitkomsten verkregen zijn.

De valsche meening moet vernietigd, alsof de onmondigheid en achterlijkheid onzer burgerij een Staats-albemoeiing wettigden, die de rechten der ouders verkort, nu blijkt dat zelfs in Baden en Oostenrijk de burgerij in schoolzaken meespreekt.

Bestreden moet de onware voorstelling, alsof een volksschool zonder godsdienst bij uitstek *verdraagzaamheid* kweekte, nu het, voor wie de kaart van Europa kent, vaststaat, dat de onverdraagzaamheid elders *eer minder* is dan ten onzent; nu Thorbecke zelf erkend heeft dat onze schoolwet dit doel niet bereikte, en door nu die schoolwet *een onverdraagzaamheid te meer* bij de bestaande gevoegd is: t. w. die der schoolwetmannen jegens de voorstanders der Vrije school.

Dan zal ons volk tot het inzicht komen, dat het hoog spel speelt met zijn toekomst aan *een opvoeding zonder godsdienst* te wagen.

Tot het inzicht, dat *hier* Landswet is, wat *elders* de banierdraggers van het ongelooft ter ondermijning van het volksgeloof nog slechts wenschen.

Tot het inzicht, dat er niets wonders in ligt, dat een goed deel van ons volk het meer met het practische Europa dan met de radicale coterie van Nederland eens is, en, op wat wijs ook, de deur weer openen wil, waardoor de godsdienst op de volksschool kan terugkomen.

Tot het inzicht eindelijk, dat de verdraagzaamheid er bij zal *winnen*, het onderwijs er *deugdelijker* om zal worden, ons *isolement* zal inkrimpen en de *toekomst onzer natie* deugdelijker verzekerd zal zijn, indien er ook, al kon het beginsel der Schoolwet voorshands nog niet vallen, ten minste een middel gevonden wordt, waardoor bij hen, die dit voor hun kinderen wenschen, de *godsdienst* weer de opvoeding kon doordringen.

Deugdelijk Onderwijs b i j z a a k , bestrijding van het Christelijk geloof h o o f d d o e l !

De Schoolwetmannen verliezen hun kalmte, en ook hun overkomt daarbij wat den zenuwachtige meer gebeurde: *ze verraden hun geheimen.*

Vroeg men hun nog kort geleden: *Vanwaar uw ijveren voor de*

Staatsschool? dan werd u op liberalistisch gullen toon en met pædagogische verzekerdheid ten bescheid gegeven: »*Om de volksontwikkeling!*» „*We willen niets dan deugdelijk onderwijs!*»

En dorst ge dan, ietwes achterdochtig, hun kortaf nogmaals vragen: *Niets dan dat?* dan antwoordde men u met het openst oog en met een glimlach, die op het wekken van vertrouwen berekend was: *Heusch! niets!*

En dreeft ge de onbeschaamdheid zóover, dat ge, om volle zekerheid te hebben, zoo langs uw kant weg, half binnensmonds van »*een secteschool der modernen*» dorst reppen, och, lieve! dan stoven deze heeren met zulk een innige verontwaardiging op, dat ge, weggaande, u zelve afvroegt: »Ging ik niet te ver? Meenen ze het toch niet beter, dan Groen voorgaf?»

Dat is nog geen twee maanden geleden, en zie nu eens, hoe misplaatst die zelfbeschuldiging was!

Let, onder de teekenen des tijds, voorschands op een *drietal*:

1. Om zeker te gaan, hebben we de liberalistische ijveraars eens aan den tand gevoeld op het stuk van *deugdelijk onderwijs*.

We hebben hun gezegd: Gij acht het peil van ons onderwijs te laag. Er moet naar uw meening meer geld in gestoken. Onze natie, zegt ge, moet ook intellectueel vooruit. Uitnemend! We zullen meedoen. We nemen uw eischen over: Peil van onderwijs verhoogd; meer geld; krachtiger volksontwikkeling! Ja, wat meer is, we willen nog verder gaan dan gij, en een eisch stellen, dien gij niet stellen kunt: »Uitbreiding der contrôle tot *alle* scholen. Wat het maatschappelijk onderwijs aangaat, moet *elke* school goed zijn, of ze mag onzentwege verdwijnen!»

Niet waar, nu zou men verwacht hebben, dat de ijveraars voor *deugdelijk onderwijs*, in de wolken over zoo warme sympathie, met een glans van vreugde op het gelaat uw hulpe zouden aanvaard hebben?

Of ook, deden ze dit niet, dan waren ze publiekelijk ten aanhoore der natie van onoprechtheid overtuigd.

Den dans ontspringen konden ze niet.

Was *deugdelijk onderwijs* inderdaad en in waarheid hun eenig doel, dan moest de strijd uit zijn. Of ook.... bleven ze zich tegen ons aankanten, nadat voor *deugdelijk onderwijs* door ons nog krachtiger dan door hen gepleit was, dan vielen onze Schoolwetmannen op zeer smadelijke manier door de mand en was het helder als de dag, dat ze nog heel iets anders in hun schild voerden.

En zoo gebeurde het!

In weerwil van onze algeheele instemming met hun eischen voor de deugdelijkheid van het onderwijs; ondanks onze besliste verklaring, dat we tot verhooging van het onderwijspeil wilden meewerken; niettegenstaande onze ondubbelzinnige betuiging, dat contrôle over *alle* scholen ons lief was; te spijt van onzen verklaarden tegenzin om het volks-onderwijs op een zuinigje te vinden, — bleven de Liberalisten zich met hand en tand tegen ons verzet-

ten; wat zeggen we, neen, werden ze nu eerst ter dege hartstochtelijk en liepen ze, boos en driftig, tegen ons te hoop.

2. Op de vergadering van *Moderne predikanten* te Amsterdam onlangs gehouden, heeft de hoogleeraar Rauwenhoff de Moderne predikanten voor den verkiezingstrein gespannen en tot serieuze bemoeiing met de »Stembus van Juni" aangespoord.

Dit geeft stof tot nadenken.

Reeds om het feit. Een voorstander der *Moderne theologie*, die zijn professoralen invloed gebruikt om, op een vergadering aan de belangen der *Moderne theologie* gewijd, *Moderne theologen* als verkiezings-agenten te enrôleeren!

Maar meer nog indien men let op *het doel*, dat de heer Rauwenhoff daarmee beoogde.

Dat doel was: *het bevorderen bij de stembus van de MODERNE BEGINSELEN.*

Het is de N. Rott. Cour., die het klakkeloos weg meedeelt.

„Prof. Rauwenhoff vond hierbij aanleiding om op het groote gewicht der aanstaande Juni-verkiezingen te wijzen en den *predikanten* aan te sporen hunnen invloed aan te wenden om *zulke leden voor de Kamer te verkiezen, van wie men mocht verwachten dat zij de MODERNE BEGINSELEN in de Tweede Kamer zullen voorstaan.*”

Men lette op de woorden, die we in dit citaat onderschrapten; houde in het oog, dat de man, van wie deze aansporing uitging, de besliste moderne is, die den Staten-Bijbel van den preekstoel liet wegnemen; rekene met de plaats waar en de mannen tot wie deze wapenkreet uitging, — en oordeele met kennis van zaken: *of het geheim niet verraden is.*

De natie weet thans, *dat de moderne predikanten aan het werk tijgen, om bij de Junistembus den triomf te verzekeren der moderne beginselen!*

De moderne predikant Carpentier Alting heeft op de meeting te Dockum, nog verder gaande, den naam van *moderne secteschool* niet zoo geheel onwaar genoemd.

Gelijk men weet, staat bovendien het grooter deel van de dagbladen, die de schoolzaak drijven, onder leiding van gewezen *moderne predikanten.*

Algemeen bekend is dit van de twee invloedrijksten: De N. Rott. Courant en het Nieuws van den Dag.

Welk liberaal Kamerlid is *de man* voor de schoolquaestie? Wie is het eenig Kamerlid, die stad en land omreist om de lieden tot de Staatsschool te bekeeren?

Is het niet de heer Moens, lid voor Sneek?

En nu, is het niet opmerkelijk? ook de heer Moens is.... een *gewezen modern predikant.*

3. En nu het *derde* teeken des tijds!

Zie het Vaderland in.

Daar leest ge:

„En toch willen wij geen Anti-Ultramontanen heeten.

En waarom niet?

Er zijn Protestanten, wier invloed op volk en onderwijs wij nauwelijks minder duchten dan de Ultramontanen. In één Kerkgenootschap vooral worden zij gevonden, in het Hervormde.

De Hervormde Kerk heeft een kiesstelsel ingevoerd, — wij beoordeelen noch veroordeelen het, wij constateeren alleen — een kiesstelsel, dat de macht heeft overgebracht bij de onbeschaafde menigte.

Het algemeen stemrecht roept de massa om beslissenden invloed uit te oefenen op kerkleer, kerkbestuur.

Die massa wordt bewerkt, geleid, gebruikt door eenige Protestantsche pausjes, die ijveren voor hun eigen dogma en voor hun eigen gezag.

De Hervormde Kerk wordt daardoor beroerd, verscheurd.

Dat is háár zaak: zij heeft het gewild.

Maar ónze zaak is het, te waken tegen die Protestantsche drijvers.

Te waken, niet op kerkelijk gebied; daarop zetten wij geen voet.

Maar te waken op maatschappelijk en Staatsgebied.

Zij ook bestormen de school.

Met hun Restitutie-stelsel bedoelen zij niets anders dan HUN scholen te laten betalen door den Staat.

En hun scholen zijn verderfelijk voor het volksleven.

Hun Protestantsche dogma's willen zij op de school brengen. En die dogma's — hun inhoud beoordeelen wij niet — juist omdat het dogma's zijn, kunnen aan kinderen niet geleerd, dat is opgedrongen, ingestampt worden, dan ten koste eener gezonde geestontwikkeling. Dogmatisch onderwijs verstompt den kindergeest. En het brengt het kind in afhankelijkheid van het kerkelijk gezag, en het richt de kinderen af op geloofshaat, en het verscheurt het Nederlandsche volk in fanatieke benden.“

Alzoo.

De Christelijk-nationale scholen zijn *verderfelijk voor het volksleven*.

Omdat het onderwijs er niet deugt?

O, neen!

Maar omdat op die scholen *Protestantsche dogma's*, d. w. z. de geloofswaarheden van het Protestantisme, niet als gif worden geweerd.

Nu zijn we er.

Het Vaderland, orgaan der Liberale staatkundige partij, verklaart den oorlog aan de *geloofswaarheden van het Protestantisme*.

Het oordeelt dat het Staatsgezag moet optreden, om tegen het brengen van deze geloofswaarheden aan onze kinderen op de school te waken.

Ziet in, dat onze scholen het tegendeel doen.

Acht ze deswege verderfelijk voor het volksleven.

En roept nu alle man die met haar eenstemmig is op, om dit *verderf* uit ons volksleven weg te nemen.

Broeders, is het nu duidelijk genoeg?

Dit weet ge toch: wat het Vaderland »Protestantsche dogma's" noemt, is niets dan *het Evangelie van Jezus Christus* NAAR DE SCHRIFTEN 1).

Dat Evangelie acht men voor ons volksleven *verderfelijk*.

Daartegen trekt bij de stembus van Juni heel het corps onzer Liberalen, onder aanvoering der moderne predikanten, op.

Zoo komen we terug tot de welbeproefde leus: Tegen de *Revolutie* het *Evangelie*!

1) Op deze bijvoeging lette men. Daarop komt het aan.

